

ARŞİV BELGELERİNE GÖRE İSTANBUL TEVFİKİYE CAMİİ’NİN İNŞA VE TAMİRATI

According to Archive Documents, Istanbul Tevfikiye Mosque Construction and Repair

Musa Alpboğa¹, Şenay Özgür Yıldız²

Makale Bilgisi	Özet
<p><i>Araştırma Makalesi</i></p> <p><i>Gönderilme:</i> 31 Temmuz 2024</p> <p><i>Kabul:</i> 22 Ağustos 2024</p> <p><i>Yayın:</i> 25 Ağustos 2024</p> <p><i>Anahtar kelimeler:</i> 19.yy. Arşiv Belgeleri, İstanbul, İnşa, Tamirat, Tevfikiye Camii</p>	<p>Tevfikiye Camii, 19.yüzyılın ortalarında kubbeler ve minareler şehri İstanbul’un Beşiktaş ilçesinde Arnavutköy semtinde inşa edilmiş tarihi bir ibadet mekanıdır. “Arnavutköy Camii” ve “Akıntı Burnu Camii” olarak da isimlendirilen yapı, farklı zamanlarda yıpranma, deprem ve fırtına gibi doğal sebeplerden dolayı tahribata uğrayarak “müceddeden inşâ” ve “ta’mîr” edilmiş bir eserdir. Osmanlı Arşivleri’nde yapmış olduğumuz araştırmalarda arşiv belgelerinin arasında yapının geçirmiş olduğu tamiratlar ile ilgili birçok resmi vesika tespit ettik. Bu belgeler, caminin ve müstemilatının inşası, kullanılan malzemeler, yapılan harcamalar, bulunduğu mevki, inşa ettirenin, kalfasının ve ait olduğu vakfın ismi, caminin tamiratları ile ilgili belgelerdir. Çalışmanın amacı bu belgeler ışığında elde edilen bilgileri yerinde yapılan incelemelerle karşılaştırarak Tevfikiye Camii’nin inşaat tarihini aydınlatmaktır. 1832 tarihinde Avanes Kalfa tarafından müceddeden/yeniden inşa edilen cami-i şerifin farklı zamanlarda münhedim olan minare külâhı, imam meşrutahaneleri, kurşunları ile çeşitli mahallerinin tamir edildiği tespit edilmiştir.</p>
Article Information	Abstract
<p><i>Research Article</i></p> <p><i>Received:</i> July 31, 2024</p> <p><i>Accepted:</i> August 22, 2024</p> <p><i>Published:</i> August 25, 2024</p> <p><i>Keywords:</i> 19th Century Archive Documents, Istanbul, Construction, Repairs, Tevfikiye Mosque</p>	<p>Tevfikiye Mosque is a historical place of worship built in the mid-19th century in the Arnavutköy district of Beşiktaş district of Istanbul, the city of domes and minarets. The building, also called "Arnavutköy Mosque" and "Akıntı Burnu Mosque", is a work that was "built from the beginning" and "repaired" after being damaged at different times due to natural reasons such as weathering and earthquake and storms. In our research in the Ottoman Archives, we found many official documents regarding the repairs the building had undergone among the archive documents. These documents are documents related to the construction of the mosque and its outbuildings, the materials used, the expenses made, the location where it is located, the name of the person who built it, the name of his journeyman and the foundation to which it belongs, and the repairs of the mosque. The aim of the study is to shed light on the construction history of Tevfikiye Mosque by comparing the information obtained in the light of these documents with on-site examinations. It has been determined that the minaret cone, imam's lodges, bullets and various parts of the Mosque, which was reconstructed/reconstructed by Avanes Kalfa (Headworker) in 1832, were repaired at different times.</p>

Kaynak/Cite: Alpboğa, M. & Özgür Yıldız, Ş. (2024). Arşiv belgelerine göre İstanbul Tevfikiye Camii’nin inşaa ve tamirati. *Lokum Sanat ve Tasarım Dergisi*, 2(2), 160-184.

 iThenticate
İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve yayın öncesi intihal taraması yapılmıştır. / This article has been reviewed by at least two reviewers and has been checked for plagiarism before publication.

¹ Öğretmen, Safranbolu Fatih Sultan Mehmet Fen Lisesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Doktora Programı, alpbogamusa@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0564-1491

² Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslam Sanatları Tarihi Anabilim Dalı, senay.ozgur@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9771-0516

GİRİŞ

Araştırma ve incelemelerimiz esnasında Arşiv belgelerine göre Tefikiye Camii'nin onarım ve tamiratı hakkında müstakil bir çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu makale ile alandaki boşluk doldurulmaya çalışılmış; Türk-İslam mimarisine, Türk tarihine ve Türk kültür araştırmalarına katkı sağlanarak yapının daha iyi anlaşılmasına ve korunmasına yardımcı olmak hedeflenmiştir. Böylece Tefikiye Camii'nin onarım ve tamiratına dair eksik bilgiler ortaya çıkarılarak ilgili araştırmacılar için önemli bir kaynak oluşturulması amaçlanmıştır.

Tefikiye Camii, İstanbul'un Beşiktaş ilçesinde, Bizans döneminde Hestai ya da Horasmota diye adlandırılan ve dini bir merkez olan (Tetikol, s.6) Arnavutköy'ün Boğaziçi mevki İskelebaşı'nda inşa edilmiş tarihi bir yapıdır (Görsel 1).

Görsel 1. İstanbul Boğaziçi'nin Haritası.

Kaynak: (<https://www.openstreetmap.org>).

17. yüzyılda yaşamış olan Evliya Çelebi yazmış olduğu seyahatnamesinde Arnavutköy kasabasında yaşayan halkı: “Ekmeğinin ve peksimetinin beyaz, Yahudilerinin sahib-i zevk ve ehl-i saz, Rum Hristiyanlarının kavmi-i laz, cemaati Müslim'in gayet az” olarak tanımlayarak kasabada cami, mescit, medrese, mektep ve imaretin olmadığına vurgu yapmıştır (Zıllı, 2016, s.464). Ekseri nüfusunun Rum, Ermeni ve yabancıların oluşturduğu Arnavutköy'e (Tetikol, n.d. s.7) 19. yüzyıldan itibaren Türkler yoğun bir şekilde yerleşmeye başlamıştır (Nayır, 1978, s.159–178). Tefikiye Camii, Kebir Karakolhanesi ile beraber 'Mesfur' olarak adlandırılan Hekim Desil isimli gayrimüslimin yalısının yerine inşa edilmiştir (Arslan, 2019, s.68), (Görsel 2-3).

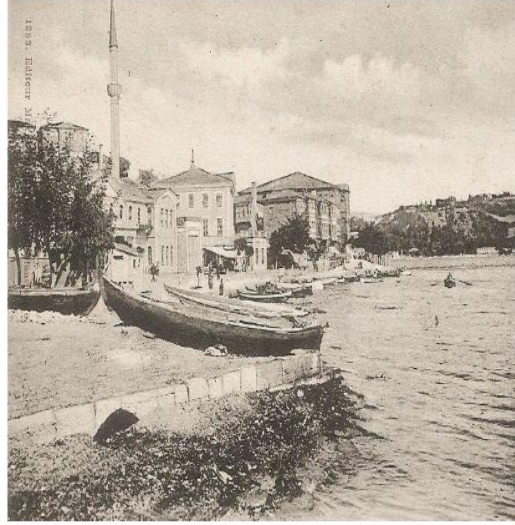
Tefikiye Camii, taçkapısındaki kitabesine göre 1832 tarihinde Sultan II. Mahmud tarafından yaptırılmıştır (Öz, 1997, s.66). Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki 30 Kasa Numaralı 30 Kasım 1832 tarihli Tefikiye Cami-i Vakfiyesi, Sultan II. Mahmud'a aittir (Bayram, 1983, s.155). Osmanlı devrinde dördüncü sınıf kürsü şeyhlerinin görev yaptığı Selatin Camileri'nden olan Tefikiye Camii (Akbalık, 2014, s.14), “Arnavutköy Camii” ve “Akıntı Burnu Camii” olarak da isimlendirilmektedir (kulturenvanteri.com, 2024). 19. yüzyılda Sultan Abdülmecid tarafından selamlık törenlerinin yapıldığı camiler arasında (B.O.A., İ.DH., 1287/101286) da olan cami-i şerif (Sunay, 2013, s.144); dini öneminin yanı sıra siyasi bir öneme de haiz olmuştur.

Bazı kaynaklarda (Tetikol, n.d., s.18 ; Arslan, 2019, s.68 ; Metin, 2010, s.55) caminin Sultan II. Mahmud tarafından oğlu Şehzade Tefik için yaptırıldığı ifade edilse

de tarihi kaynaklarda ve arşiv belgelerinde bu bilgiyi teyit edecek veriye rastlamadığımızı ifade etmek isteriz.

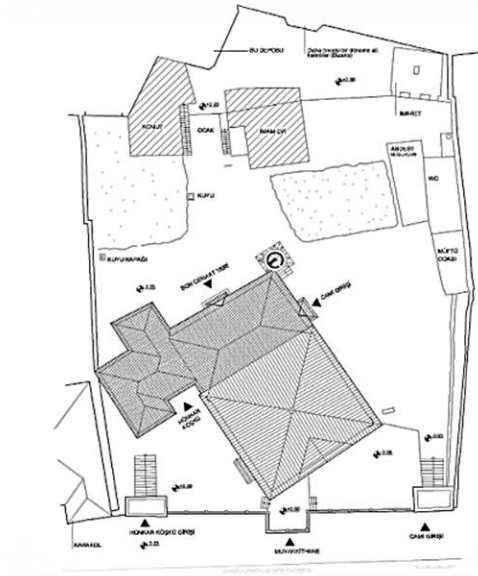
Görsel 2. Rumeli Ciheti Haritasında Tefikiye Camii.
Kaynak: (Ünal, 2011, s.110)

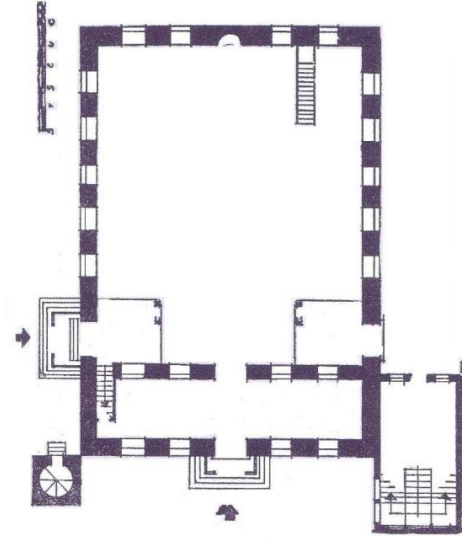
Görsel 3. Tefikiye Camii, Arnavutköy, Max Fruhterman 1883.
Kaynak: (Ansel, 2016, s.115)

Kuzey-güney yönlü dikdörtgen bir harim ve harimin kuzeyinde bulunan son cemaat revakından oluşan cami, içten düz ahşap tavan ile örtülü bir harime sahiptir. Son cemaat yerinin doğu cephesinin kuzey ucunda kare kaideli çokgen minaresi bulunmaktadır. Caminin kuzeybatısında ise iki katlı hünkar mahfili yer almaktadır (Görsel 4, 5), (Çetinaslan, 2012, s.194-17).

Fevkani kuruluştaki caminin duvarları ve silindirik minaresi kargir olarak, çatısı ise ahşap malzeme ve metal askı elemanları kullanılarak inşa edilmiştir. Ahşap malzemede meşe, ladin ve köknar ağaçlarının tercih edilmiş olduğu dikkat çekmektedir (Ökten et al., 2023, s.1-7).

Görsel 4. Tevfikiye Camii Vaziyet Planı-
KTVKK Arşivi.
Kaynak: (Ünal, 2011, s.112)

Görsel 5. Tevfikiye Camii Planı.
Kaynak: (Metin, 2010, s.257)

YÖNTEM

Osmanlı Arşiv kayıtları nitel bir veri olarak evrak/belge kapsamında değerlendirilmektedir. Evrak ve belgelerin bilimsel çalışmalarda kullanılabilmesi için içeriğinin iyi bir şekilde bilinmesi gerekmektedir. Bundan hareketle yapmış olduğumuz anahtar kavram taraması ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı online belge tarama sisteminde gerçekleştirdiğimiz araştırmalar sonucunda Tevfikiye Camii (Görsel 6) ile ilgili 19.yy.'dan 20.yy. başına kadar tarihlendirebileceğimiz 28 adet arşiv belgesi tespit edilmiştir. Tarafımızdan titizlikle okunan bu belgelerden en erken tarihli 22 Eylül 1831, en geç ise 7 Ağustos 1906 tarihli dir.

Görsel 6. Tevfikiye Camii, Genel Görünüm.

BELGELERİN TAHLİLİ

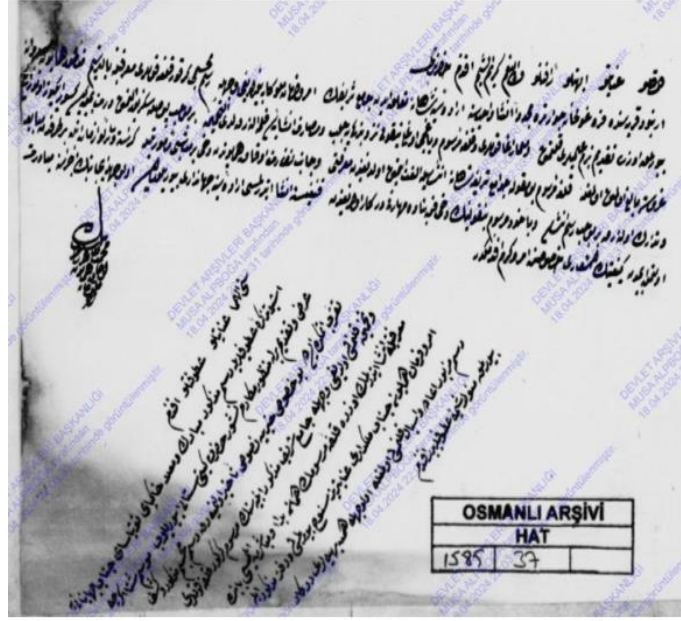
Tevfikiye Camii ile ilgili arşiv okumalarımız sırasında tespit ettiğimiz 28 adet vesika, 17 farklı zaman aralığında gerçekleştirilen inşa ve tamirat faaliyetlerini kapsamaktadır. Arnavutköy’de Karakolhane (Görsel 7) civarında bulunan ve Padişah II. Mahmud tarafından yeniden inşa ve ihyası emredilen bir “Câmi-i Şerîf” ten bahsedilmektedir (Tablo 1). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı online belge tarama sistemindeki özetinde: herhangi bir tarih bulunmayan ve bir sayfadan oluşan belge, arşiv uzmanı tarafından 22 Eylül 1831 olarak tarihlendirilmiştir. Bu belgeye göre: caminin inşa ve ihyasının **Krikor Kalfa** marifetiyle 864.5 kîse 232 kuruş karşılığında yapılmasının kararlaştırılmış olduğu anlaşılmaktadır. Belgede: “...Arnavut Karyesi’nde Karakolhâne civârında müceddeden inşâ ve ihyâsına *irâde-i seniyye-i şahaneye taalluk eden câmi-i şerîfin...*” şeklinde tanımlanan yapının, Tevfikiye Camii olması kanaatimizce kuvvetle muhtemeldir (Görsel 8).

Görsel 7. Arnavutköy Karakolu, Genel Görünüm.

Tablo1. B.O.A., HAT, 1585/37

Cami İsmi	İnşa Ettiren	Mevkii	Caminin Tamirâtı	Kalfa	Masraf	H
Müceddeden inşâ ve ihyâsına	<i>İrâde-i Şahâneye taalluk eden</i>	Arnavut Karyesi’nde	“...Keşfi tahmîn kılınmış olduğu veçhiyle Câmi-i Şerîf-i mezkûr ebniyesinin	Krikor Kalfa	864.5 kîse 232 kuruş	14-04-1247
<i>İrâde-i Şahâneye taalluk eden</i>	<i>Câmi-i Şerîfin emr-i fermân-ı mülükâneye</i>	Karakolhane civârında	mersûm Krikor Kalfa kulları mârifetiyle inşâ ettirmek üzere kalfa-yı mersûmun bede’ ve mübâşeret ettirilmesi...”			
Câmi-i Şerîf	<i>olduğu vechiyle</i>					

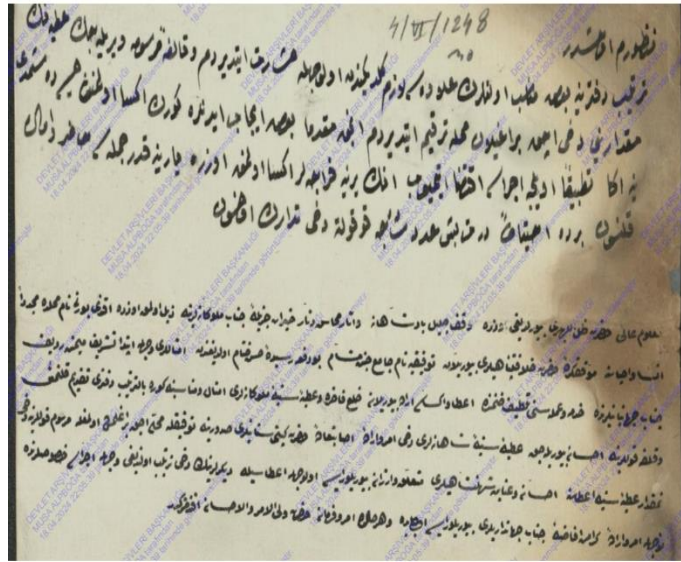
Görsel 8. Arşiv Belgesi.

Kaynak: (B.O.A., HAT, 1585/37)

29 Ekim 1832 tarihli belgede (Tablo 2) Padişah II. Mahmud tarafından *müceddeden ihyâsı* buyrulan Tefkikiye Camii'nin Hademesine, Bina Katibine, Muhasebecisine, Kalfasına, İşcisine, Hamamcıbaşına, Ustasına, Kârhanecisine, Duvarcıbaşıcısına, Taşcıbaşıcısına, Sıvacıbaşıcısına, Nakkaşbaşıcısına, Lağımçıbaşıcısına, İrgatbaşına, Kaldırmıçıbaşına ve Ebniye amelesine verilen hediyelerin miktarı hakkında bilgiler mevcuttur. Caminin kalfası **Avanes Kalfa**'ya 3.000 kuruş hediye verilirken diğer meslek gruplarıyla beraber verilen toplam atıyyenin 21.000 kuruşa ulaştığı görülmektedir (Görsel 9).

Tablo 2. B.O.A., İE.HAT, 6/612.

Câmi İsmi	Mevkii	Câminin Ta'mîrâtı	Kalfa	Masraf	H
Tevfikiye Câmi-i Şerîfi	Akıntıburnu nâm mahalde kâin	“...Müceddeden ihyâ buyrulmuş olan câmi-i Şerîfin hudemâsına (İmam, müezzin, kayyım vs.), kâtib-i ebniyeye, mu'temedede, Avanes kalfaya (3.000 kuruş), ameleye, hamamcıbaşına, ustaya, kârhâneciye, duvarcıbaşına, taşcıbaşına, sıvacıbaşına, nakkaşbaşına, lağımçıbaşına, ırgatbaşına, kaldırmıçıbaşına, Ebniye amelerine vs. tertîb olunan atıyyenin keyfiyeti...”	Avanes Kalfa (Şık, n.d., s.10).	21.000 kuruş	04-06-1248

Görsel 9. Arşiv Belgesi'nin Son Sayfası.

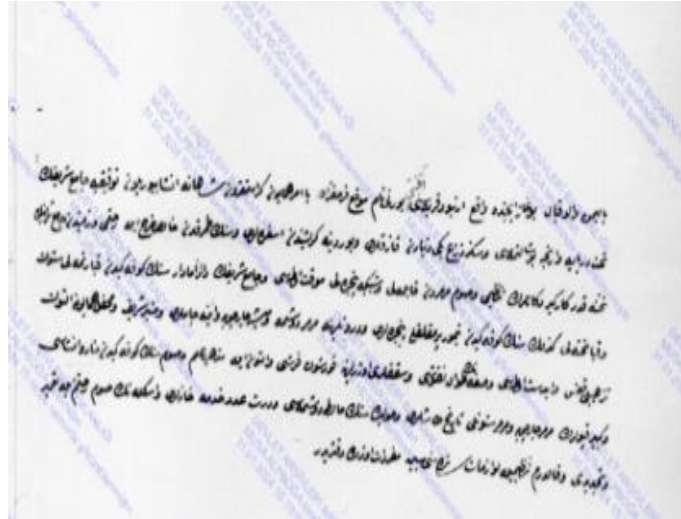
Kaynak: (B.O.A., İE.HAT, 6/612)

B.O.A., EV.d..., 9658 numaralı arşiv belgesi (Tablo 3) 9 Aralık 1832 ve 4 Aralık 1832 tarihli, içeriği aynı olan ve birbirini tamamlayan 12 sayfalık bir müfredat defteridir. Bu belgeden, Tefikiye Camii'nin II. Mahmud tarafından 4 Aralık 1832 tarihinde 959.966.5 kuruşa **Avanes Kalfa**'ya yeniden inşa (müceddeden inşâ) ettirildiği anlaşılmaktadır (Görsel 10).

Tefikiye Camii'nin yeniden inşası yarı taş yarı ahşap malzeme kullanılarak Padişah II. Mahmud'un emri ile gerçekleştirilmiştir. Yeniden inşa esnasında; deniz tabanına kadar boşaltması ve 8 zirâ' (yaklaşık 6 metre) yeni dünyadan (Amerika) kazıkları ve bordina? girişinden ızgaraları ve taş kütükten halis harç ile rıhtım ve zeminden caminin altına kadar yarı taş yarı tuğladan dükkanların tanzimi saf mermerle kaplanmış ve muvakkithane odasının pencere şebekeleri, caminin demir parmaklı pencereleri, içinin mermer döşemeleri, ayna gibi olan meşe çerçevesi camları, minberi, altın yıldız kafesli hünkar mahfili ve abdest odası, sofanın tavan süslemeleri, çatının üzerindeki kurşun kaplaması, altın yıldızlı alemi, minare inşası, caminin büyük kapılarının mermer çerçevesi ile mermer sütunlu tarihi taşları, avlu döşemesi, dört adet hademe odası, iskele rıhtımı, kaldırım tanziminin tamir ve tecdidi gerçekleştirilmiştir (B.O.A., EV.d..., 9658; B.O.A., EV.d..., 9659). Müfredat defterlerinde çeşitli türden keresteler (enva' kerâste), çivi (mismâr), taş (ahcâr), tuğla, boya ve çeşitli malzemeler ile amele ücretleri (ucûrât-ı amele) ile ilgili ayrıntılı bilgiler de mevcuttur.

Tablo 3. B.O.A., EV.d..., 9658.

Cami İsmi	Mevkii	Caminin Tamiratu	Kalfa	Masraf	H.
Tevfikiye Câmi-i Şerifi	Boğaziçi 'nde vâki' Arnavut Karyesi Akıntıbu rmu'nda <i>Bâ emr-i Hümâyû n-1 Kerâmet- i Makrûn-1 Şâhâne inşâ buyurduğ u</i>	“Boğaziçi, Arnavutköy Akıntıburnu'nda ki Tevfikiye Câmiî ile deniz arasında inşâ edilecek kargir dükkânlar ve düzenleme için müfredat defteri. Bi'l-yümn ve'l-ikbâl Boğaziçi'nde vâki' Arnavud Karyesi Akıntıburnu nâm mevki'-i ferah-fezâda ba-emr-i hümâyûn kerâmet-makrûn-ı şâhâne inşâ buyrulan Tevfikiye Cami'-i şerifin taht-ı deryaya varınca boşaltması ve 8 zirâ' Yenidünya'dan kazıkları ve bordina? kirişinden ızgaraları ve seng-i tomrukdan hâlis harc ile rıhtımı ve zeminden Câmi-i Şerîfin tahtına kadar kârgîr dükkânların tanzîmi ve som mermerden kaplamalı ve şebekiye pencerele muvakkit odası ve Cami'-i şerifin dâiren-mâdâr seng-i küfekîden kabartmalı sütun ve kaba tahtalı kezalik seng-i küfekîden timur parmaklıklı pencereleri ve derûnlarına mermer döşeme ve meşe çârçûbe ve ayna camları ve minber-i şerif ve mahfil-i hümâyûn altun tezhibli kafes ve abdest odası ve sofanın tavan nükûşî ve sakafları üzerlerine kurşun ferşi ve altun ile müzehheb alem ve som seng-i küfekîden minâre inşâsı ve kebîr kapuların mermer çârçûbe ve mermer sütunlu tarih taşları ve havlide seng-i Malta döşemesi dört adet hademe hâneleri ve iskelenin som rıhtım ile ta'mîr ve tecdîdi ve kaldırım tanzîmiyle levâzımât-ı sâiresini mübeyyin müfredât üzre defteridir...”	Avanes Kalfa Kalfa	959.96 6.5 kuruş	16-07-1248

Görsel 10. Arşiv Belgesi.

Kaynak: (B.O.A., EV.d..., 9658)

28 Şubat 1853 tarihli belge Tevfikiye ve Beylerbeyi camilerine ait bir tamirat belgesidir (Tablo 4). Bu belgeden, Sultan Abdülhamit Han'ın Evkaf-ı Celilesi'ne ait olan her iki caminin bazı yerlerinin Tenzîfat Müdürü Hacı Osman Efendi tarafından 29.781 kuruşa tamir ve tesviye edildiğini öğrenmekteyiz (Görsel 11).

Tablo 4. B.O.A., İ..MVL. 265/10076.

Cami İsmi	Vakfı	Caminin Tamiratu	Kalfası	Tutar	H
Tevfikiye Câmi-i Şerifi, Beylerbeyi Câmi-i Şerifi	Sultan Abdülhamit Han Evkâf-ı Celîlesi	“...Câmi-i Şeriflerin bazı mahallerinin ta‘mîri...”	Tenzîfât Müdürü Hacı Osman Efendi mârifetiyle ta‘mîr ve tesviyesi	29.781 kuruş	19-05-1269

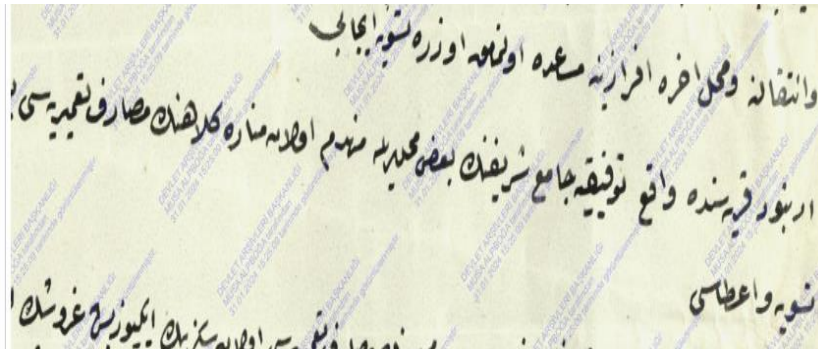
Görsel 11. Arşiv Belgesi.

Kaynak: (B.O.A., İ..MVL. 265/10076)

26 Ağustos 1857 ve 10 Ağustos 1858 tarihli tamirat belgesidir (Tablo 5). Arnautköy’de bulunan caminin bazı yerleri ile yıkılmış olan minare külâhının 79.700 kuruşa tamir edildiği görülmektedir (Görsel 12).

Tablo 5. B.O.A., A.}AMD., 80/93

Cami	Mevkii	Caminin Tamiratu	Tutar	H.
Tevfikiye Câmi-i Şerifi	Arnavut karyesi’nde vâki	“...Câmi-i Şerifin bazı mahalleriyle münhedim olan minâre külâhının masârif-ı ta‘mîriyesi...”	79.700 kuruş	05.01.1274

Görsel 12. Arşiv Belgesi

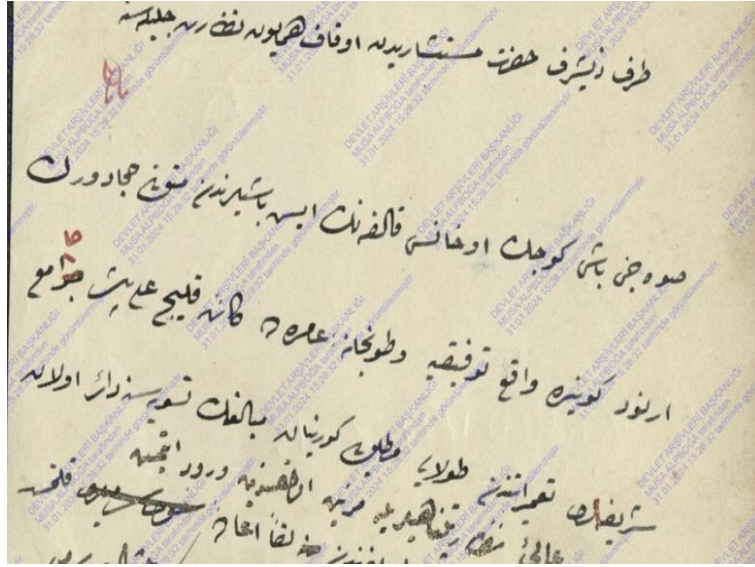
Kaynak: (B.O.A., A.}AMD., 80/93)

28 Mayıs 1861 tarihli Tevfikiye Camii ve Kılıç Ali Paşa Camii’ne ait bir belgedir (Tablo 6). Sıvacıbaşı Küçük Ohannes Kalfa’nın müteahhidi **Haçador Kalfa**’nın bu iki

caminin tamiratından alacağı ile ilgili olduğu anlaşılan bu belgede alacak miktarı ile ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir (Görsel 13).

Tablo 6. B.O.A., A.}MKT.NZD, 354/22.

Cami	Mevkii	Caminin Tamiratu	Kalfa	H.
Tevfikiye Câmi-i Şerifi, Kılıç Ali Paşa Câmi-i Şerif	Arnavutköyü'nde vâki', Tophane-i Amire'de kâin	“...Sıvacıbaşı Küçük Ohannes Kalfa'nın işbaşlarından müteahhidi Haçador'un Arnavutköy'ünde vâki' Tevfikiye ve Tophane-i Amire'de kain Kılıç Ali Paşa Câmi-i Şerifinin ta'mirâtından dolayı matlûb görünen mübâliğin tesviyesi...”	Haçador Kalfa -	18-11-1277

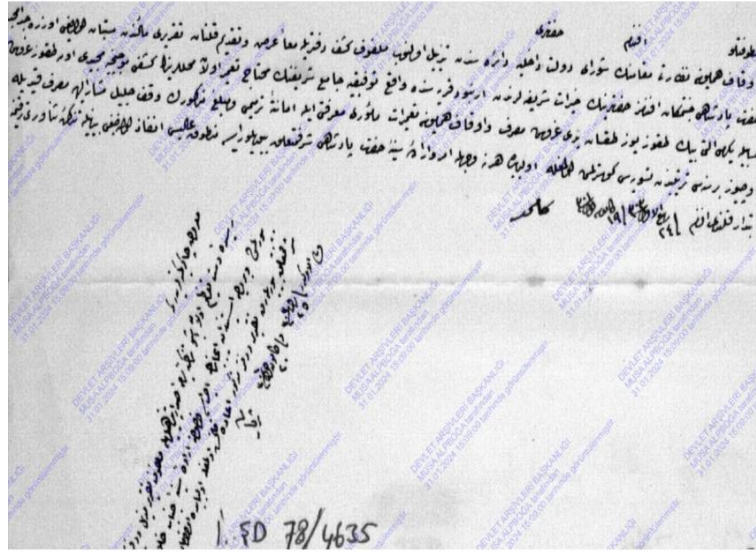
Görsel 13. Arşiv Belgesi.

Kaynak: (B.O.A., A.}MKT.NZD, 354/22)

1 Ocak 1886 tarihli Tevfikiye Camii'ne ait bir tamirat belgesidir (Tablo 7). Bu belgede, Sultan Mahmud Han-1 Sani Hazretleri'nin Hayrat-1 Şerifelerinden olan caminin ihtiyaç duyulan çeşitli yerlerinin Evkaf-1 Hümayun Tamirat Memuru tarafından mecdi 19 kuruş hesabıyla 26.997 kuruşa emaneten tamir edildiği görülmektedir (Görsel 14).

Tablo 7. B.O.A., İ..ŞD., 78/4635.

Cami İsmi	İnşa Ettiren	Mevkii	Caminin Tamiratu	Kalfa	Masraf	H
Tevfikiye Câmi-i Şerifi	Sultan Mahmud Hân-1 Sâni Hazretlerin in Hayrât-1 Şerifelerin den	Arnavut karyesi'n de vâki'	“...Câmi-i Şerifin muhtâc-ı ta'mir olan mahallerinin keşf-i mücebince mecdi 19 kuruş hesabıyla 26.997 kuruşa masraf ve Evkâf-1 Hümayun Ta'mirât Me'muru mârifetiyle emâneten termîmi...”	Evkâf-1 Hümâyun Ta'mirât Me'muru marifetiyle	meccidi 19 kuruş hesabıyla la 26.997 kuruş	25-03-1303

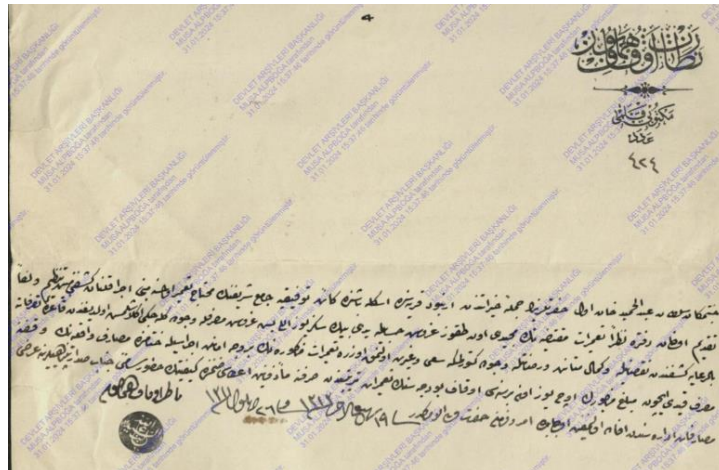
Görsel 14. Arşiv Belgesi.

Kaynak: (B.O.A., İ.Ş.D., 78/4635)

28 Ekim 1895, 12 Kasım 1895 ve 14 Kasım 1895 tarihli belgeler aynı içeriğe sahip olup, üçü de tamirat belgesidir (Tablo 8). Bu belgelerden, I. Abdülhamit Han'ın hayrî olan Arnavutköy İskelebaşı'nda bulunan caminin tamire ihtiyacı olan yerlerinin emaneten mecidi 19 kuruş hesabıyla 7.855 kuruşa tamir edildiğini öğrenmekteyiz (Görsel 15). Cami, 10 Temmuz 1894 yılında İstanbul'da meydana gelen depremden de etkilenerek hasar görmüştür (Özkılıç, 2015, s.322). 28 Ekim 1895 yılında yapılan tamiratın bu depremde meydana gelen hasarlarla ilgili olması kuvvetle muhtemeldir.

Tablo 8. B.O.A., ŞD., 136/10 ; B.O.A., BEO, 704/52737 ; B.O.A., İ.EV., 11/21.

Cami İsmi	İnşa Ettiren	Mevkii	Caminin Tamirâtı	Tutar	H
Tevfikiye Câmi-i Şerîfi	Sultan Abdülhamit Hân-ı Evvvel cümle hayrât ından	Arnavu t karyesi İskeleb aşı'nda kain	"...Câmi-i Şerîfin muhtâc-ı ta'mîri ve ber-vech-i emâneten icrâsıyla hitâmında masârif-ı vâkı'ânın vakfına masraf kaydı için meblağ-ı mezbûrun 311 senesi Evkâf Bütçesi'nin Ta'mîrât tertîbinden sarfına me'zûniyyet i'tâsı..."	Mecîdî 19 kuruş hesabı yla 7.855 kuruş	09-05-1313 24051313 26051313

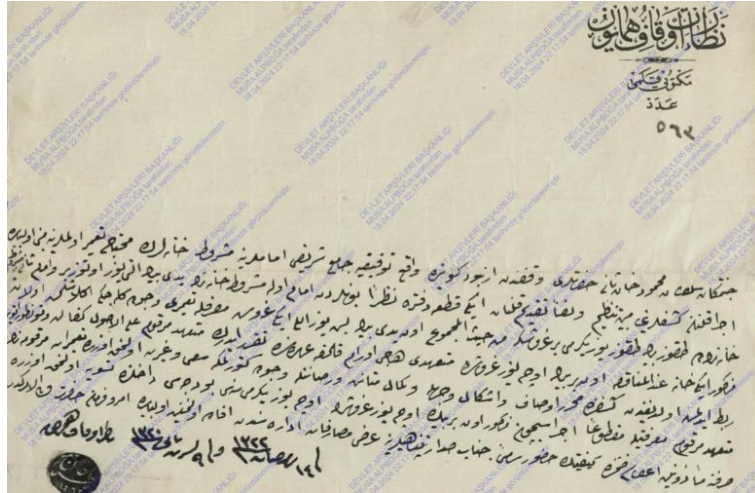
Görsel 15. Arşiv Belgesi.

Kaynak: (B.O.A., ŞD., 136/10)

30 Aralık 1904, 09 Ocak 1905 ve 16 Ocak 1905 tarihli belgeler içerikleri aynı olan tamirat belgeleridir (Tablo 9). Bu belgelere göre; Arnavutköy’de bulunan ve II. Mahmud’un Vakfı’ndan olan caminin, birinci imam lojmanı 7.631 kuruşa ve ikinci imam lojmanı tamiratının 9.921 kuruşa, toplamda her iki imam lojmanının 17.552 kuruşa mal olacağı hesaplanmıştır. Müteahhidi Hacı Avram Kalfa tarafından iki lojmanın tamirati sabit ücretle (maktuan/götürü) 11.300 kuruşa yerine getirilmiştir (Görsel 16).

Tablo 9. B.O.A., ŞD., 169/4 ; B.O.A., İ.EV., 37/48.

Cami İsmi	İnşa Ettiren	Mevkii	Caminin Tamiratu	Kalfa	Masraf	H
Tevfikiye Câmi-i Şerifi	Sultan Mahmud Hân-ı Sânî Hazretler i Vakfında n	Arnavut Köyü’nde vâki‘	“...Câmi-i Şerifin imam-ı evvel meşrûtahânenin 7.631 ve imam-ı sâni meşrûtahânelerinin de 9.921 kuruş ki min haysü’l-mecmu‘ 17.552 kuruş masrafla ta‘miri vücûda geleceği anlaşılmış olan mezkûr iki hane ‘inde’l-münâkasa 11.300 kuruşa müteahhidi Hacı Avram kalfa uhdesinde maktûan icrâsı...”	Hacı Avram Kalfa	11.300 kuruş	22-10-1322

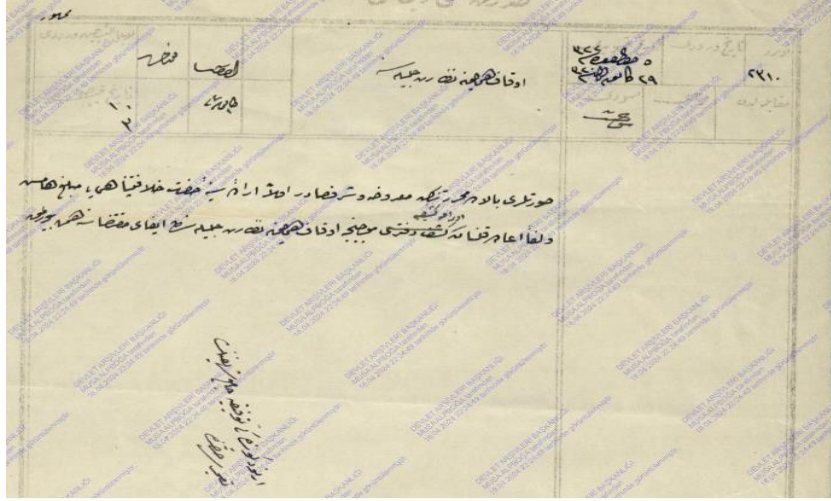
Görsel 16. Arşiv Belgesi.

Kaynak: (B.O.A., ŞD., 169/4)

16 Ocak 1905 tarihli tamirat belgesidir (Tablo 10). Arnavutköy’de bulunan caminin tamiri hakkında ayrıntılı bir bilgi mevcut değildir (Görsel 17).

Tablo 10. B.O.A., BEO, 2485/186325.

Cami İsmi	Mevkii	Caminin Tamiratu	Hicri
Tevfikiye Câmi-i Şerifi	Arnavut Köyü’ndeki	“...Câmi-i Şerifin ta‘miri hakkında...”	10.11.1322

Görsel 17. Arşiv Belgesi.

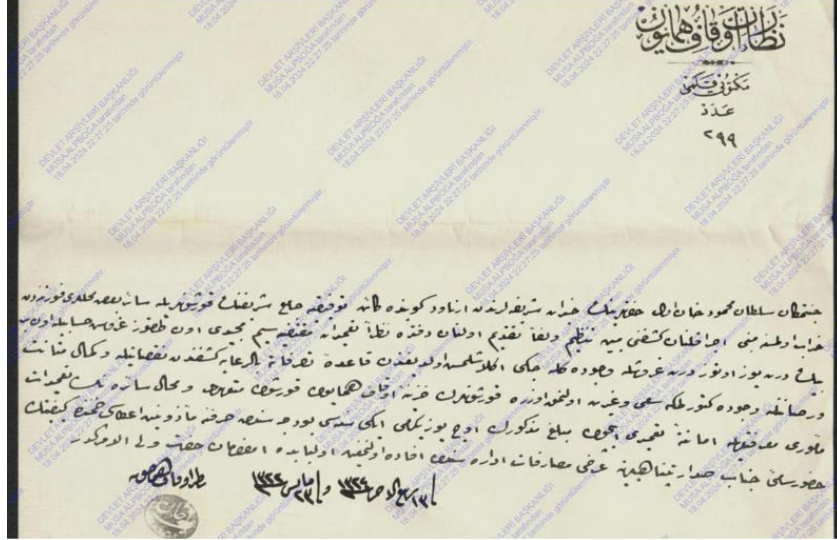
Kaynak: (B.O.A., BEO, 2485/186325)

7 Ağustos 1906, 19 Ağustos 1906 ve 15 Eylül 1906 tarihli belgelerdir (Tablo 11). Bu belgelerden, Sultan I. Mahmud'un hayratı olan ve Arnavutköy'de bulunan caminin kurşunlarıyla çeşitli yerlerinin fırtınadan tahrip olduğu ve bunun üzerine kurşunların, Padişaha ait Vakıf Hazinesi'nin kurşun müteahhidi tarafından, hasar gören diğer yerlerinin ise Tamirat Memuru tarafından sim mecidi 19 kuruş hesabıyla 11.434 kuruşa emaneten tamir edildiği anlaşılmaktadır (Görsel 18).

Belgede geçen "...Sultan Mahmud Hân-ı Evvel Hazretlerinin Hayrât-ı Şerîfelerinden..." ifadesindeki 'evvel' yazısının 'sânî' yerine katip tarafından sehven yazıldığını düşünmekteyiz. Çünkü Osmanlı Padişahı II. Mahmud'un (1785-1839) yaşadığı dönem, Sultan I. Mahmud'un (1696-1754) yaşadığı dönemin çok sonrasına denk gelmektedir ve Tevfikiye Camii'nin tamir ve inşa faaliyetleri de Sultan II. Mahmud dönemine aittir.

Tablo 11. B.O.A., ŞD., 176/74 ; B.O.A., İ.EV., 41/45 ; B.O.A., BEO, 2912/218330.

Cami İsmi	İnşa Ettiren	Mevkii	Caminin Tamirâtı	Masraf	H.
Tevfikiye	Sultan Mahmud	Arnavut	"...Câmi-i Şerîfin kurşunlarıyla sâir	sim	
Câmi-i Şerîfi	Han-ı Evvel	Köyü'nde	bazı mahalleri furtunadan harap	mecidi	
	Hazretlerinin	kâin	olmasına mebnî icrâ kılınan ta'mirât-	19	
	Hayrat -ı		ı mukteziye sîm mecîdî 19 kuruş	kuruş	
	Şerîfelerinden		hesabıyla 11.434 kuruşla vücûda	hesabıy	
			geleceği, kurşunların Hazîne-i Evkâf-	la	
			ı Hümâyun Kurşun müteahhidi ve	11.434	
			mahâl-i sâiresinin ta'mirât me'muru	kuruş	
			marifetiyle emâneten ta'miri..."		16-06-1324

Görsel 18. Arşiv Belgesi.

Kaynak : (B.O.A., ŞD., 176/74)

Bu görüşümüzü Lütü Paşa Tarihi'nin (Tarih-i Lütü) 4. Cildinin 74. Sayfasında 1832 (1248) tarihli Tefikiye Camii'nin inşasını konu alan bölümü de destekler mahiyettedir. Burada şu şekilde bir bilgiye yer verilmiştir: “Boğaziçi'nde Akıntıburnu'nda müceddeden binâ buyurulup Tefikiyye tesmiye olunan câmi'-i şerif karîn-i hüsn-i hitâm olarak sâir cevâmi'-i selâtin misillü vâiz ve hademe-i sâiresi ta'yîn ve (Buldu elhak câmi'e a'lâ mahal Mahmud Han) tarihiyle bâlâ-yı bâ-yı tezyîn kılındı” (Öten, 2008, s.23). Bu metinden de anlaşıldığı gibi Boğaziçi Akıntıburnu'nda yeniden inşa edilen ve Tefikiye diye isimlendirilen camiye başka selatin camilerinde de olduğu gibi vaiz ve hizmetli atandığından, caminin Sultan Mahmud Han döneminde inşa edildiğinden ve güzel bir şekilde süslediğinden bahsedilmektedir.

Günümüzde ise Tefikiye Camii, Kültür ve Turizm Bakanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan restorasyondan sonra 08.05.2023 tarihinde ibadete açılmıştır (Sav ve Ceylan, 2023, s.101-103), (trthaber, 2024).

CAMİNİN TAMİRATI

Elimizdeki verilere göre Tefikiye Camii'nin yeniden inşa ve tamirine ilk olarak Padişah II. Mahmud'un emri ile başlanmıştır. Caminin ilk keşfi yapılarak 864.5 kîse 232 kuruşluk tahmini bir masraf çıkarılmıştır. Yeniden inşa ve ihya faaliyetlerinin başlatılıp denetlenmesi işi **Krikor Kalfa**'ya verilmiştir (B.O.A., HAT, 1585/37).

Cami ve müstemilatının kapsamlı olarak yeniden inşa ve tamirati, **Avanes Kalfa** tarafından 4 Aralık 1832 tarihinde 959.966.5 kuruşa yapılmıştır (B.O.A., EV.d..., 9658). Yapının kalfası **Avanes Kalfa**'ya (3.000 kuruş) ve inşaatta çalışan meslek gruplarının yöneticilerine toplamda 21.000 kuruş hediye verilmiştir. Bütün bunlardan Sultan II. Mahmud'un, caminin yeniden inşa ve tamirine oldukça önem vermiş olduğu anlaşılmaktadır (B.O.A., İE.HAT, 6/612).

Tefikiye Camii'nin yeniden inşası yarı taş ve yarı ahşap malzemeli olarak Padişah II. Mahmud'un emri ile gerçekleştirilmiştir. Yeniden inşa esnasında; deniz tabanına kadar boşaltması ve 8 zirâ' (yaklaşık 6 metre) yeni dünyadan (Amerika) kazıkları ve bordina? kirişinden ızgaraları ve taş kütükten halis harç ile rıhtım ve zeminden caminin altına kadar yarı taş yarı tuğladan dükkanların tanzimi saf mermerle kaplanmış ve muvakkithane odasının pencere şebekeleri, caminin demir parmaklı pencereleri (Görsel

19), içinin mermer döşemeleri, meşe çerçeve ve ayna camları, minberi (Görsel 20), altın yıldız kafesli hünkar mahfili (Görsel 21) ve abdest odası, sofanın tavan süslemeleri, çatının üzerindeki kurşun kaplaması, altın yıldızlı alemi, minare inşası, caminin büyük kapılarının mermer çerçevesi ile mermer sütunlu tarihi taşları, avlu döşemesi, dört adet hademe odası, iskele rıhtımı, kaldırım tanziminin tamir ve tecdidi gerçekleştirilmiştir. İnşa ve tamirat esnasında çeşitli türden keresteler (enva' kerâste), çivi (mismâr), taş (ahcâr), tuğla, boya ve çeşitli malzemeler kullanılmıştır (B.O.A., EV.d..., 9658 ; B.O.A., EV.d..., 9659).

Görsel 19. Tefikiye Camii'nin Pencere Dış Cepheden ve Harimden.

Görsel 20. Tefikiye Camii'nin Minberi.

Görsel 21. Tefikiye Camii'nin Hünkar Mahfili ve Altın Yıldız Süslemeli Kafesi.

Tefikiye ve Beylerbeyi camilerinin çeşitli yerleri 28 Şubat 1853 tarihinde Tenzifat Müdürü Hacı Osman Efendi tarafından 29.781 kuruş maliyetle tamir edilmiştir (B.O.A., İ..MVL. 265/10076).

1857-1858 tarihinde ise caminin çeşitli yerleri ile yıkılmış olan minare külahı 79.700 kuruşa tamir edilmiştir (B.O.A., A.}AMD., 80/93 ; B.O.A., A.}AMD., 89/4).

16 Temmuz 1868 tarihinde câminin Hünkar Mahfili Yorgancı Aziz Ağa tarafından 4.150 kuruşa yeniden düzenlenip döşenmiştir (B.O.A., İ..ŞD..., 7/376).

1 Ocak 1886 tarihinde caminin ihtiyaç duyulan çeşitli yerleri Evkaf-ı Hümayun Tamirat Memuru tarafından mecidi 19 kuruş hesabıyla 26.997 kuruşa emaneten tamir edilmiştir (B.O.A., İ..ŞD..., 78/4635).

Ayrıca Tefikiye diğer bir ismiyle Akıntıburnu Camii, 10 Temmuz 1894 yılında İstanbul'da meydana gelen depremden de etkilenerek hasar görmüştür (Özkılıç, 2015, s.322). Bu depremde Arnavutköy Akıntıburnu rıhtımı da boydan boya çatlamıştır (B.O.A., Y.MTV, 99/56 ; Özkılıç, 2015, s.433).

Galip Paşa, Evkaf Nezaretinin depremde hasar gören vakıf eserlerinden cami, türbe ve medreselerin tamir ve inşası için 1895 yılının şubat ayına kadar 12.000 lirası hazine bütçesi geri kalanı ise kendi bütçesinden olmak üzere 44.000 lira harcandığından bahsetmektedir. Galip Paşa'nın Sadaret'e sunmuş olduğu listeden 458 vakıf eserinin depremde hasar gördüğü anlaşılmaktadır. Listedeki vakıf eserleri kendi arasında üç kategoriye ayrılarak tamir edilmeye çalışılmıştır. 4.891.603 kuruşa tamirleri büyük ölçüde tamamlanan ve içinde Tefikiye Camii'nin de olduğu vakıf eserleri birinci kategoriye, keşifle tamiri yaklaşık olarak 10.741.493 kuruşa yapılacağı tahmin edilen 48 eser ikinci kategoriye, henüz keşfi yapılmayan 385 vakıf eseri ise üçüncü kategoriye dahil edilmiştir (Özkılıç, 2015, s.190). Buna göre Tefikiye Camii'nin kısa bir süre içinde tamir edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

1895 tarihinde caminin ihtiyaç duyulan yerleri emaneten mecidi 19 kuruş hesabıyla 7.855 kuruşa tamir edilmiştir (B.O.A., ŞD., 136/10 ; B.O.A., İ.EV..., 11/21 ; B.O.A., BEO, 704/52737).

16 Ocak 1905 tarihinde cami tekrar tamir edilmiştir (BEO, 2485/186325).

1906 tarihinde caminin kurşunlarıyla çeşitli yerleri fırtınadan tahrip olmuştur. Bunun üzerine kurşunlar, Padişaha ait Vakıf Hazinesi'nin kurşun müteahhidi, hasar gören diğer yerleri ise Tamirat Memuru tarafından sim mecidi 19 kuruş hesabıyla 11.434 kuruşa emaneten tamir edilmiştir (B.O.A., ŞD., 176/74 ; B.O.A., 2912/218330).

MİNARENİN TAMİRATI

Caminin son cemaat yerinin doğu cephesinin kuzey ucunda bulunan kare kaideli çokgen minaresi arşiv belgelerinden elde etmiş olduğumuz bilgilere göre küfe taşından **Avanes Kalfa** tarafından 4 Aralık 1832 tarihinde inşa edilmiştir (B.O.A., EV.d..., 9658). Minarenin inşa tarihi kaynaklarda genellikle 1832-38 tarihleri (Tekneci, 2018, s.160) şeklinde verilerek minare oldukça geniş bir zaman dilimine tarihlendirilmektedir. Bu arşiv belgesinden minarenin 4 Aralık 1832 yılında Avanes Kalfa tarafından inşa edilmiş olduğunu ilk kez öğrenmekteyiz. Yine arşiv belgelerinden 26 Ağustos 1857 ve 10 Ağustos 1858 tarihlerinde ise yıkık ve harabe halde olan minare külâhının 79.700 kuruşa tamir edildiği anlaşılmaktadır (B.O.A., A.}AMD., 80/93) (Görsel 22).

Görsel 22. Tefikiye Camii'nin Minaresi.

MEŞRUTAHANENİN TAMİRATI

4 Aralık 1832 tarihinde saf mermerle kaplanmış pencere şebekelerine sahip muvakkithane odası ile avluda Malta taşından döşemeli dört adet hademe odasının tamir ve tecdidi yapılmıştır (B.O.A., EV.d..., 9658).

16 Mart 1851 tarihinde caminin müezzin lojmanı 10.915.5 kuruşa tamir edilmiştir (B.O.A., İ..DH., 231/13907).

25 Mayıs 1853 tarihinde ikinci imam lojmanı Hristo Kalfa tarafından 5.750 kuruşa tamir edilmiştir (B.O.A., A.}AMD., 45/19 ; B.O.A., İ..MVL., 274/10604), (Üstün, 2000, s.273.).

27 Aralık 1856 tarihinde caminin birinci imamı Abdurrahman Efendi'nin birinci imam lojmanının tamiri için yazmış olduğu müzekkere (B.O.A., A.}MKT.NZD, 206/67),

3 Aralık 1858 tarihinde karşılık bularak birinci imam evi, Hacı Anesti tarafından 55.000 kuruşa tamir edilmiştir (B.O.A., MVL., 816/117 ; B.O.A., İ..MVL., 410/17816).

30 Kasım 1885 tarihinde ise ciddi anlamda harap olan müezzin lojmanı Evkâf-ı Hümâyun Me'muru aracılığıyla Osmanlı lirası 100 kuruş hesabıyla 7.979 kuruşa emâneten tamir edilmiştir (B.O.A., İ..ŞD..., 77/4569).

1904-1905 tarihinde birinci imam lojmanı (7.631 kuruş) ve ikinci imam lojmanının (9.921 kuruş) tamirat giderleri toplamda 17.552 kuruş olarak hesaplanmıştır. Müteahhit Hacı Avram Kalfa tarafından iki lojmanın tamirâtı toplamda 11.300 kuruşa gerçekleştirilmiştir (B.O.A., ŞD., 169/4).

KALFALAR

Osmanlı mimarisinde 18. yüzyıl ve özellikle de 19. yüzyıl değişim ve dönüşümün yaşandığı dönemlerdir. Bunda Batının etkisi olduğu gibi Osmanlı devletinin çok çeşitli etnik ve dini gruplarını barındıran çok kültürlü İmparatorluk yapısının da katkısı olmuştur. Gayrimüslim mimar ve kalfaların katkıları bu anlamda azımsanmayacak kadar fazladır. 19. Yüzyıl klasik Osmanlı mimari üslubunun yanında Barok, Ampir ve Rokoko üsluplarının etkilerinin de görüldüğü bir dönem olarak dikkat çekmektedir. II. Mahmud döneminde yeniden inşa edilen Tefikiye Camii, Fransa kökenli Ampir üslubunu yansıtan bir yapıdır (Sav ve Ceylan, 2023, s.101). Arşiv belgelerinden Tefikiye Camii'nin tamirat ve inşasında da farklı zaman dilimlerinde müslim ve gayri müslim kalfaların görev almış olduğunu öğrenmekteyiz. Bu kalfalar Avanes Kalfa, Krikor Kalfa, Hacı Osman, Haçador Kalfa, Hacı Avram Kalfa, Hristo Kalfa ve Hacı Anesti Kalfadır.

Avanes Kalfa

Arşiv belgelerinden elde etmiş olduğumuz bilgilere göre Tefikiye Camii ve müştemilatının kapsamlı olarak yeniden inşa ve tamiratı, Avanes Kalfa tarafından 4 Aralık 1832 tarihinde 959.966.5 kuruşa yapılmıştır.

Avanes Kalfa'nın, Tefikiye Camii'nin tamiratları haricinde (B.O.A., EV.d..., 9659 ; B.O.A., EV.d..., 9658 ; B.O.A., İE.HAT, 6/612), 25 Ağustos 1835 tarihinde Üsküdar'da bulunan ve Haremeyn-i Şerifeyn Hazinesine bağlı olan Atik Valide Sultan Camii'nin tamiratını da gerçekleştirmiş olduğu görülmektedir. Belgede belirtilen: "...Câmi-i şerîfin muktezâ-yı ta'mîr olan mahalleri Avanes Kalfa marifetiyle keşf ettirilerek mücebince ta'mîrine mübâşeret olunmuş..." (B.O.A., HAT, 1594/64) ifadesine göre, caminin tamir gereken yerlerinin keşf edilerek gereği gibi onarıldığı anlaşılmaktadır. Belgede tamir masrafı ile ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Ayrıca, 19 Mart 1857 tarihinde Kumkapı'da Çadırcı Ahmet Çelebi mahallesinde bulunan ve Evkaf-ı Hümâyuna Mülhak Evkaftan olan Behram Çavuş Camii'nin tamiri de yine Avanes Kalfa tarafından gerçekleştirilmiştir. Belgede geçen : "...Sakafı çöken ve minâresi külâhı zedelenmiş olan câmi-i şerîfin 29.500 kuruş masrafla Avanes Kalfa tarafından icrâ-yı ta'mîri..." (B.O.A., İ..MVL., 368/16147) ifadesinden caminin; yıkılan tavanı ile zarar gören minare külâhının 29.500 kuruş karşılığında Avanes Kalfa'nın tamir ettiği anlaşılmaktadır.

Araştırmalarımız esnasında 19. yy.da İstanbul camilerinin tamir ve inşa işlerinde görev alan dört farklı isimle tanımlanan Avanes Kalfa'ya rastlanmıştır. Bunlar Tefikiye Camii'nin tamiratlarını yapan Avanes Kalfa (1832 yılında yapılan tamir işleri), Küçük Avanes Kalfa (1851 yılında yapılan tamir işleri) (B.O.A., İ..DH.. 231/13902), Merametçi Avanes Kalfa (1856 yılında yapılan tamir işleri) (B.O.A., A.}MKT.NZD., 202/25),

Sucubaşı Küçük Avanes Kalfa (1858 yılında yapılan tamir işleri) (B.O.A., İ..MVL. 408/17716). Yapmış olduğumuz araştırmalara rağmen bu dört ismin tek bir şahsı mı yoksa dört farklı kişiyi mi temsil ettiği tam olarak tespit edilememiştir.

Krikor Kalfa

Saray Mimarı Krikor Kalfa (Ansel, 2023, s.8), Padişah'ın (II.Mahmud) buyruğu ile Tevfikiye Camii'nin yeniden inşa ve tamir faaliyetlerini başlatıp denetleyen ilk Kalfa'dır. 22 Eylül 1831 tarihinde caminin ilk keşfini yaparak inşa ve ihya işlerinin tamamlanması için yaklaşık 864.5 kîse 232 kuruşa ihtiyaç olduğunu raporlamıştır (B.O.A., HAT, 1585/37). Ancak Krikor Kalfa (Krikor Amira Balyan, 1764, İstanbul – 15 Kasım 1831, İstanbul) (Türker, 2015, s.22), (Akkaya, 2016, s.64), Tevfikiye Camii'nin keşfini yaptıktan yaklaşık iki ay sonra, 15 Kasım 1831 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Beklenmedik bu olayın ardından yaklaşık bir yıl sonra Tevfikiye Camii'nin yeniden inşa ve tamirâtı ile Avanes Kalfa görevlendirilmiş olmalıdır.

Krikor Kalfa Tevfikiye Camii haricinde; Üsküdar'da bulunan Haremeyn-i Muhteremeyne ait olan Evkaftan Çinili Cedid Valide Sultan Hazretlerinin Çinili Cedid Valide Sultan Camii'ni, mektebini, medresesini ve üç odalı lojmanını 2 Aralık 1815 tarihinde 28.656 kuruşa tamir ederek yenilemiştir (B.O.A., HAT., 1532/61).

İstanbul'da bulunan Haremeyn-i Muhteremeyne ait olan Evkaftan olan Mahmud Paşa-yı Veli Camii'nin yanması sonucu yenilenmesi ve tamiri Krikor Kalfa tarafından 25 Temmuz 1822 tarihinde 16.000 kuruşa yapılmıştır (B.O.A., İE.HAT., 6/585).

İstanbul'da Davutpaşa'nın batısında bulunan Şah Sultan Camii'nin tamirâtı 14 Ağustos 1825 tarihinde 20.360.5 kuruşa Senekerim Kalfa tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu belgede ismi geçen Krikor Kalfa'nın Senekerim Kalfa (Senekerim Balyan) ile kardeş olduğu ifade edilmektedir (B.O.A., HAT., 1444/59350).

Hacı Osman (Evkaf-ı Hümayun Tamirat Memuru)

Tenzifat Müdürü Hacı Osman Efendi, 28 Şubat 1853 tarihinde Tevfikiye ve Beylerbeyi camilerinin hasar gören bazı yerlerini 29.781 kuruşa tamir ve tesviye etmiştir (B.O.A., İ..MVL. 265/10076).

Hacı Osman Efendi Tevfikiye Camii tamirâtı dışında; Galata'da bulunan Arap Camii'nin çeşitli yerleri ile minare, hünkar mahfili, muvakkıthane ve hademe odalarını 9 Haziran 1881 tarihinde Osmanlı altını 100 kuruş hesabıyla 6.200 kuruşa Evkaf-ı Hümayun Tamirat Memuru tarafından tamiri yapılmıştır (B.O.A., İ..ŞD., 54/3055 ; B.O.A., ŞD.,102/41).

Çemberlitaş'ın batısında bulunan Atik Ali Paşa Camii ve mektebinin yangında zarar gören tehlikeli yerleri 16 Aralık 1885 tarihinde 73.012.5 kuruşa Hacı Osman Efendi tarafından tamir edilmiştir (B.O.A., İ..ŞD., 78/4596 ; B.O.A., PLK.p., 377).

Hacı Osman Efendi'nin adı, Üsküdar Doğancılar'da bulunan Çakırcı Hasan Paşa Camii'nin 14 Kasım 1889 tarihinde, mecdi 19 kuruş hesabıyla 10.730 kuruş 16 paraya yapılan tamiratta Sabık Evkaf-ı Hümayun Tamirat Memuru olarak geçmektedir (B.O.A., İ..ŞD., 98/5830).

Hacı Osman Efendinin ismi; Gül Camii (B.O.A., İ..ŞD., 66/3865), Hırka-yı Saadet Camii (B.O.A., İ..ŞD., 54/3067 ; B.O.A., BEO., 103/20), İbrahim Ağa Camii (B.O.A., İ..MVL., 257/9590), Küçük Ayasofya Camii (B.O.A., İ..ŞD., 62/3590), Sinan Paşa Camii (B.O.A., İ..ŞD., 74/4360), Sultan Mustafa Han Camii (B.O.A., ŞD. 102/48),

Vaniköy Camii (B.O.A., İ.ŞD., 86/5109) ve Yeni Cami (B.O.A., İ.ŞD., 66/3867) gibi birçok caminin tamiratında da dikkat çekmektedir.

Haçador Kalfa

Haçador Kalfa'nın, 28 Mayıs 1861 tarihinde gerçekleşen tamirat ile ilgili alacak bilgisini içeren belgeden Sıvacıbaşı Küçük Ohannes Kalfa'nın müteahhidi olarak Tevfikiye Camii ve Kılıç Ali Paşa Camii'nin tamiratını gerçekleştirdiğini öğrenmekteyiz (B.O.A., A.}MKT.NZD, 354/22).

Divanyolu'nda bulunan ve Haremeyn-i Şerifeyn Hazinesi'nden Mazbut Evkaftan olan Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa Camii, kütüphanesi ve caminin çeşitli yerlerinin 5 Ekim 1853 tarihinde 30.000 kuruş masrafla tamir ve tesviyesi Haçador Kalfa'ya ihale edilmiştir (B.O.A., İ..MVL. 286/11304).

Yine Üsküdar'da bulunan Selimiye Camii'nin tamirata 23 Kasım 1830 tarihinde 2.796 kuruş 31 para karşılığında Haçador Kalfa tarafından yerine getirilmiştir (B.O.A., EV.d..., 9347).

Hacı Avram Kalfa

9 Ocak 1905 tarihinde Tevfikiye Camii'nin birinci imam lojmanı (7.631 kuruş) ve ikinci imam lojmanının (9.921 kuruş) tamirat giderleri toplamda 17.552 kuruş olarak hesaplanmıştır. Müteahhit Hacı Avram Kalfa tarafından iki lojmanın tamirata kesin olarak 11.300 kuruşa gerçekleştirilmiştir (B.O.A., ŞD., 169/4).

Topkapı'da bulunan Ahmet Paşa Camii'nin, 1 Kasım 1861 tarihinde yapılan ve 38.637 kuruşa mal olan tamirata Hacı Avram Kalfa tarafından yapılmıştır (B.O.A., EV.d..., 17628).

Davut Paşa Camii'nin 27 Şubat 1887 tarihinde gerçekleşen ve 37.442 kuruş 5 paraya mal olan tamirata Mühendis Şemseddin Efendi, Yuvan Kalfa ve Hacı Avram Kalfa tarafından yapılmıştır (B.O.A., ŞD., 111/14).

Hacı Avram Kalfa, Zeyrek yokuşunda bulunan Şah Huban Camii'ni 15 Ocak 1866 tarihinde Ebniye Hülafasından Küçük Nureddin Efendi ile beraber 8.000 kuruşa tamir etmiştir (B.O.A., EV.d..., 19761).

Gazi Ahmet Paşa Vakfı hayratından olan ve Topkapı içindeki caminin çeşitli yerleri, Hacı Avram tarafından 4 Kasım 1858 tarihinde 30.000 kuruşa tamir edilmiştir (B.O.A., MVL. 815/65 ; B.O.A., İ..MVL., 408/17704).

Hristo Kalfa

Hristo Kalfa, Tevfikiye Camii'nin imam lojmanı tamirata haricinde; 8 Mayıs 1852 tarihinde Kılıç Ali Paşa Camii (B.O.A., İ..MVL., 236/8305), 3 Haziran 1881 tarihinde Hırka-yı Saadet Camii (B.O.A., İ.ŞD., 54/3067 ; B.O.A., BEO., 103/20), 27 Haziran 1881 tarihinde Kilyos Köyü Camii (B.O.A., İ.ŞD., 54/3079 ; B.O.A., ŞD., 103/8), 19 Ağustos 1881 tarihinde Kasımpaşa'da bulunan Cami-i Kebir (Büyük Camii) (B.O.A., İ.ŞD., 55/3118), 22 Ekim 1881 tarihinde İzzet Mehmet Paşa'nın Balık Pazarı'ndaki caminin, (B.O.A., ŞD., 103/67), 10 Ağustos 1882 tarihinde Adliye Cami (B.O.A., İ.ŞD., 60/3432), 3 Aralık 1892 tarihinde Kulaksız Ahmet (Kulaksızoğlu) Kapudan Camii (B.O.A., ŞD., 124/19 ; B.O.A., İ..EV., 2/14) ve 9 Aralık 1894 tarihinde Babanakkaş Köyü'nde bulunan cami (B.O.A., ŞD. 132/40 ; B.O.A., BEO, 537/40216) gibi çok sayıda caminin tamiratında da görev almıştır.

Hacı Anesti Kalfa

Hacı Anesti Kalfa, Tefikiye Camii'nin imam lojmanı tamiratı haricinde 10 Mart 1858 tarihinde Çengelköy Camii (B.O.A., İ.MVL. 391/7029), 12 Haziran 1859 tarihinde Mesih Paşa-yı Cedid Camii (B.O.A., MVL., 824/22), 23 Haziran 1859 tarihinde Karagümrük civarındaki caminin (B.O.A., EV.d.. 16826), 29 Mayıs 1861 tarihinde Kağıthane Köyü'nde bulunan caminin (B.O.A., EV.d.. 16826), 20 Mayıs 1863 tarihinde Dereseği Camii (B.O.A., EV.d..., 17852), 8 Mart 1865 tarihinde Ebu Eyüp el-Ensari Camii ve Türbesi (B.O.A., EV.d..., 19426), 25 Mart 1866 tarihinde Ebu Eyyüb el-Ensari Camii (B.O.A., MVL., 491/11), 28 Şubat 1868 tarihinde Anadolu Kavağı'nda bulunan caminin (B.O.A., İ.DH.. 572/39843), 2 Mayıs 1871 tarihinde Eski Ali Paşa Camii ((Mesih Mehmet Paşa Camii) (B.O.A., İ.DH.. 632/43897), 17 Haziran 1873 tarihinde Eski Ali Paşa Camii (Mesih Mehmet Paşa Camii) (B.O.A., EV.d..., 34471) ve 21 Aralık 1874 tarihinde Kerime Hatun Camii (B.O.A., EV.d.. 34030) gibi çok sayıda caminin tamiratını da yapmıştır.

SONUÇ

Sultan II. Mahmud'a ait vakfiyesi bulunan Tefikiye Camii, İstanbul'da Beşiktaş ilçesinin Arnavutköy semtinde Boğaziçi mevkiinde bulunmaktadır. Tefikiye Camii "Akıntı Burnu Camii" ve "Arnavutköy Camii" olarak da isimlendirilmektedir. Araştırmalarımız esnasında tespit etmiş olduğumuz 9 Aralık 1832 ve 4 Aralık 1832 tarihli arşiv belgelerinden, bugüne kadar mimarı ya da kalfasını bilmediğimiz Tefikiye Camii ve müştemilatının; Sultan II. Mahmud'un buyruğuyla Avanes Kalfa'ya 4 Aralık 1832 tarihinde 959.966.5 kuruş karşılığında müceddeden/yeniden inşa ettirildiği anlaşılmaktadır.

19. y.y'dan 20. yy'ın başına (22 Eylül 1831 / 7 Ağustos 1906) kadar Tefikiye Camii'nin yıkılmış olan minare külahı, imam lojmanları ve hasar gören çeşitli yerleri tamir edilerek günümüze kadar ayakta kalması sağlanmıştır. Arşiv belgelerinden elde edilen bilgilerle; tamiratların ilk kez bu çalışma ile Avanes Kalfa, Hacı Osman, Haçador Kalfa, Hacı Avram Kalfa, Hristo Kalfa, ve Hacı Anesti Kalfa tarafından gerçekleştirildiği ortaya konulmuştur. Belgelerde tamir nedenleriyle ilgili ayrıntılı bilgi mevcut değildir. Bir belgede caminin Boğazda olmasından dolayı doğal bir afet olan fırtınanın caminin kurşunlarına ve çeşitli yerlerine zarar verdiği, başka bir belgede ise 1894 İstanbul depreminin camiye zarar verdiği anlaşılmaktadır.

Sultan II. Mahmud'un Tefikiye Camii'nin yeniden inşa ve tamir faaliyetlerini başlatıp denetlemesi için bu işe ilk kez Krikor Kalfa gibi 19. Yüzyıl Osmanlı mimarisinde adı sıkça geçen Krikor Amira Balyan'ı görevlendirmiş olması Sultan'ın bu yapının inşasına vermiş olduğu önemi açıkça göstermektedir. Yapı günümüzde ibadete açık olup, çevre sakinleri ve tarih meraklıları tarafından ziyaret edilmektedir.

Etik İlkeler

Bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Araştırma kapsamında iki yazar da ortak katkı sağlamıştır.

Çatışma Beyanı

Bu makalenin yazarları herhangi bir kişisel ve finansal çıkar çatışması içerisinde değildir.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA)

Tevfikiye Camii Tamirat Belgeleri	Diğer Yapıların Tamirat Belgeleri
B.O.A., EV.d..., 9659.	B.O.A., İ.ŞD.. 66/3867.
B.O.A., EV.d..., 9658.	B.O.A., İ.ŞD., 86/5109.
B.O.A., İ.MVL. 265/10076.	B.O.A., ŞD. 102/48.
B.O.A., A.}AMD., 80/93.	B.O.A., İ.ŞD., 74/4360.
B.O.A., A.}AMD., 89/4.	B.O.A., İ.ŞD., 62/3590.
B.O.A., A.}MKT.NZD, 354/22.	B.O.A., İ.MVL., 257/9590.
B.O.A., İ.ŞD., 78/4635.	B.O.A., İ.ŞD., 54/3067.
B.O.A., ŞD., 136/10.	B.O.A., BEO., 103/20.
B.O.A., İ.EV., 11/21.	B.O.A., İ.ŞD., 66/3865.
B.O.A., BEO, 704/52737.	B.O.A., HAT, 1594/64.
B.O.A., ŞD., 176/74.	B.O.A., İ.MVL., 368/16147.
B.O.A., BEO, 2485/186325.	B.O.A., A.}MKT.NZD., 202/25.
B.O.A., HAT, 1585/37.	B.O.A., İ.MVL. 408/17716.
B.O.A., İE.HAT, 6/612.	B.O.A., İ.DH.. 231/13902.
B.O.A., ŞD., 169/4.	B.O.A., HAT., 1532/61.
B.O.A, Y.MTV, 99/56	B.O.A., İE.HAT., 6/585.
B.O.A., İ.EV., 37/48.	B.O.A., HAT., 1444/59350.
B.O.A., İ.DH., 1287/101286.	B.O.A., HAT., 1444/59350.
B.O.A., İ.EV., 41/45.	B.O.A., İ.ŞD., 54/3055.
B.O.A., BEO, 2912/218330.	B.O.A., ŞD., 102/41.
B.O.A., İ.DH., 231/13907.	B.O.A., İ.ŞD., 78/4596.
B.O.A., A.}AMD., 45/19.	B.O.A., PLK.p., 377.
B.O.A., İ.MVL., 274/10604.	B.O.A., İ.ŞD..., 98/5830.
B.O.A., A.}MKT.NZD, 206/67.	B.O.A., İ.MVL. 286/11304.
B.O.A., MVL., 816/117.	B.O.A., EV.d..., 9347.
B.O.A., İ.MVL., 410/17816.	B.O.A., EV.d..., 17628.
B.O.A., İ.ŞD..., 7/376.	B.O.A., ŞD., 111/14.
B.O.A., İ.ŞD..., 77/4569.	B.O.A., EV.d..., 19761.
	B.O.A., MVL. 815/65.
	B.O.A., İ.MVL., 408/17704
	B.O.A., İ.DH.. 572/39843.
	B.O.A., İ.ŞD., 60/3432.
	B.O.A., ŞD. 132/40.
	B.O.A., BEO, 537/40216.
	B.O.A., İ.ŞD., 55/3118.
	B.O.A., İ.MVL., 236/8305.
	B.O.A., İ.ŞD., 54/3079.
	B.O.A., ŞD., 103/ 8.
	B.O.A., ŞD., 124/19.
	B.O.A., İ.EV., 2/14.
	B.O.A., İ.MVL. 391/7029.
	B.O.A., EV.d..., 17852.
	B.O.A., EV.d..., 19426.
	B.O.A., İ.DH.. 632/43897.
	B.O.A., EV.d..., 34471.
	B.O.A., MVL., 491/11.
	B.O.A., EV.d... 16826.
	B.O.A., EV.d... 34030.
	B.O.A., MVL., 824/22.
	B.O.A., ŞD., 103/67.

KAYNAKÇA

- Akbalık, R. (2014). *İstanbul'da Selâtin Camii Kürsü Şeyhleri (Cuma Vaizleri) (1826-1876)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi.
- Akkaya, C. (2016). *Arşiv Belgeleri Işığında Teşvikiye Camisi'nin Oluşum ve Gelişimi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Ansel, E. (2016). *Continuity And Change On The Bosphorus Shore: Arnavutköy Before And After The Greek Revolution Of 1821*. Boğaziçi University.
- Ansel, E. (2023). The Transformation of Urban Space before and after the Greek Revolution: The Case of Mega Revma (Arnavutköy). *Historiein*, 21(1), 0–15. <https://doi.org/10.12681/historiein.23469>
- Arslan, H. (2019). *Son Bostancibaşı Defterine Göre Boğaziçi ve Haliç Sahilleri*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Bayram, S. (1983). *Sultan II. Mahmud'un Vakfiyelerindeki Tezyinat*. 147–188.
- Çetinaslan, M. (2012). *Osmanlı Camilerinde Hünkâr Mahfilleri Doktora Tezi 1. Cilt (Metin)*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Metin, A. B. (2010). *Beşiktaş'ın Kentsel Tarihi ve Barındırdığı Mimari Eserler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Nayır, Z. (1978). Arnavutköy Tarihi Çevre Özellikleri. *O.D.TÜ. Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 4(2), 159–178.
- Ökten, M. S. (2023). 19. Yüzyıl İstanbul'unda Tarihi Ahşap Çatı Sistem Örnekleri ve Onarımları. *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 1–7. <https://doi.org/10.47769/IZUFBED.1342809>
- Öten, A. (2008). *Lütfi Paşa Tarihi'nde İmar ve İnşâ Faaliyetleri Tarihi'nde İmar ve İnşâ Faaliyetleri*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Öz, T. (1997). *İstanbul Câmileri I.-II. Cilt*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özkılıç, S. K. (2011). *1894 Depreminin İstanbul Üzerindeki Etkileri (Deprem Sonrası İmar Faaliyetleri)*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Sav, M., & Ceylan, H. M. (2023). Tevfikiye Camii'nin Restorasyon Sonrası Açılışı Yapıldı. *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, 25, 100–103.
- Şık, Z. (n.d.). *Osmanlı Arşivlerinde Ermeni ve Rum İsimleri Kılavuzu*.
- Sunay, S. (2013). Tanzimat'ın İlk Saray Düğünü: Sultan II. Mahmud'un Kızı Atiyye Sultan'ın Ahmed Fethi Paşa ile Evlenmesi. *Bellekten*, 77(278), 119–150. <https://doi.org/10.37879/bellekten.2013.119>
- Tekneci, Z. Ö. (2018). *Batılılaşma Dönemi Osmanlı Mimarisinde İstanbul Minareleri (1703-1922)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi.
- Tetikol, A. (n.d.). *Dünü Ve Bugünü İle Bir Boğaziçi Senti İncelemesi: Arnavutköy*. 1–25.
- Türker, E. (2015). *Cihangir Camisi'nin Mimari Tarihi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Ünal, N. (2011). *Boğaziçi'nde Dini Yapılaşmanın Tarihsel Süreci Bağlamında Arnavutköy Yerleşimi Ve Arnavutköy Sinagogu'nun İncelenmesi*. [Yayımlanmamış

yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

Üstün, A. (2000). *Osmanlı Arşivindeki İstanbuldaki Cami Ve Türbelerin Tamirleriyle İlgili Belgeler*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Zilli, E. Ç. b. D. M. (2016). *Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi I. Kitap* (Y. D. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman (ed.). Yapı Kredi Yayınları.

İnternet Kaynakçası

<https://www.openstreetmap.org> (28.07.2024).

<https://kulturenvanteri.com/tr/yer/Tevfikiye-camii/#17.1/41.067898/29.045239>
(01.02.2024).

<https://www.trthaber.com/foto-galeri/besiktas-Tevfikiye-camii-acildi/56257/sayfa-1.html>, (01.2.2024).

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

During our research and examination, it was determined that, according to the archive documents, no independent study was carried out on the restoration and repair of Tevfikiye Mosque. This article attempted to fill the gap in the field; It is aimed to help better understand and preserve the structure by contributing to Turkish-Islamic architecture, Turkish history and Turkish cultural research. Thus, it is aimed to create an important resource for relevant researchers by revealing missing information about the repair and restoration of Tevfikiye Mosque.

Tevfikiye Mosque is a historical building built in İskelebaşı, Boğaziçi locality of Arnavutköy, which was called Hestai or Horasmota in the Byzantine period and was a religious center in Beşiktaş district of Istanbul.

Evliya Çelebi, who lived in the 17th century, described the people living in the town of Arnavutköy in his Travelogue as: "The bread and biscuits are white, the Jews are the people of taste and the people of the saz, the Greek Christians are poor people, the Muslim community is very small" and he built a mosque in the town. He emphasized that there were no masjids, madrasahs, schools or imarets. Turks began to settle intensively in Arnavutköy, where the majority of the population consists of Greeks, Armenians and foreigners, since the 19th century. Tevfikiye Mosque, together with Kebir Police Station, was built on the site of the non-Muslim mansion named 'Hekim Desil', also called 'Mesfur'.

According to the inscription on its portal, Tevfikiye Mosque was built in 1832 by Sultan II. It was built by Mahmud. Tevfikiye Mosque-i Vakfiye, dated 30 November 1832, with Case Number 30 in the Archives of the General Directorate of Foundations, Sultan II. It belongs to Mahmud. Tevfikiye Mosque, which is one of the Selatin Mosques where fourth class sheikhs served during the Ottoman period, is also called "Arnavutköy Mosque" and "Akıntı Burnu Mosque". The Mosque, which was also used for greeting ceremonies by Sultan Abdülmecid in the 19th century; In addition to its religious importance, it also had political importance. Today, the building is open for worship and is visited by local residents and history enthusiasts.

The mosque, which consists of a rectangular harim oriented north-south and a narthex portico located in the north of the harim, has a harim covered with a flat wooden ceiling from the inside. There is a polygonal minaret with a square base at the northern end of the eastern façade of the narthex. In the northwest of the mosque, there is a two-storey sultan's mahfil.

The walls and cylindrical minaret of the mosque in the Fevkani establishment were built of masonry, and its roof was built using wooden materials and metal hanging elements. It is noteworthy that oak, spruce and fir trees were preferred as wood materials.

Method and Findings

Ottoman Archive records are evaluated as qualitative data within the scope of documents/documents. In order for documents and documents to be used in scientific studies, their contents must be known well. Based on this, as a result of the key concept scanning we made and the research we carried out in the online document scanning system of the Presidency of the Republic of Turkey State Archives, we found information about the Tevfikiye Mosque from the 19th century to the 20th century. 28 archival documents that we can date back to the beginning have been identified. The earliest of these documents, which were read meticulously by us, is dated 22 September 1831, and the latest is dated 7 August 1906.

The 28 documents we identified during our archive readings regarding the Tevfikiye Mosque cover the construction and repairs carried out in 17 different time periods in total.

Results and Discussion

Tevfikiye Mosque, which has a foundation charter belonging to Sultan Mahmud II, is located in the Arnavutköy district of Beşiktaş, Istanbul, in the Boğaziçi area. Tevfikiye Mosque is also known as “Akıntı Burnu Mosque” and “Arnavutköy Mosque”. From the archive documents dated 9 December 1832 and 4 December 1832, which we have identified during our research, it is understood that Tevfikiye Mosque and its annexes, whose architect or apprentice we do not know to date, were rebuilt/rebuilt by Avanes Kalfa (Headworker) on 4 December 1832 by command of Sultan Mahmud II, for 959,966.5 kuruş.

From the 19th century to the beginning of the 20th century (September 22, 1831 / August 7, 1906), the collapsed minaret cone, imam lodgings and various damaged parts of the Tevfikiye Mosque were repaired and its survival was ensured. Information obtained from archive documents shows that the repairs were first carried out by Avanes Kalfa, Hacı Osman, Haçador Kalfa, Hacı Avram Kalfa, Hristo Kalfa, and Hacı Anesti Kalfa. There is no detailed information in the documents regarding the reasons for the repairs. In one document, it is understood that a natural disaster, such as a storm, damaged the bullets and various parts of the mosque due to the mosque's location on the Bosphorus, and in another document, it is understood that the 1894 Istanbul earthquake damaged the mosque.

Sultan Mahmud II assigned Krikor Amira Balyan, whose name is frequently mentioned in 19th century Ottoman architecture like Krikor Kalfa, to start and supervise the reconstruction and repair activities of the Tevfikiye Mosque, which clearly shows the importance the Sultan gave to the construction of this structure. The structure is open to worship today and is visited by local residents and history enthusiasts.